

मातरेआं-उपन्यास इक जायजा

□ डॉ० सत्यपाल श्रीवत्स

इन्द्रजीत केसर हुंदे त्रै कवता संग्रह ते इक उपन्यास सरबंध दे प्रकाशत होने परेंत हून एह प्रस्तुत उपन्यास 'मातरेआं' डोगरी साहित्य दी रंग-बरंगी फुलवाड़ी बिच सोहने फुल्लें आहला लेखा आई खिडेआ ऐ। इसदा अस दिले दियें गैहराइयें कनै सुआगत करने आं।

एह उपन्यास पूरी चाली परिवारक ऐ। इसदा परिवेश रियासी, कटडा, उधमपुर ते जम्मू तक सीमत होंदे होई बी जम्मू ते इसदे आसै-पासै बोली जाने आहली भाशा कोला किश नमें पर्यायवाचक शब्दें दे प्रयोग दी बजह कनै किश-किश आंचलक उपन्यासे दा रूप लेर्इ लैंदा ऐ।

उपन्यासकार ने इस उपन्यास दे नायक रमेश, नायिका लीलो ते उसदी साकनी दे पुतर सूर्ज ते बाद च रश्मि (रेशू) दे बी ब्योहियै उस परोआर च आई रलने करी चौं पातरें आहले परोआर गी केंदर रक्खियै सारी कथा बस्तु दा ताना-बाना बुनदे मौकै किश परोआरें कनै सरबंधत गौण कथां बी कनै-कनै शैल चाली नभाइयै अपनी औपन्यासक कुशलता दा परिचे दिते दा ऐ। ओह गौण कथां इस चाली न-सरला, कृष्ण ते उसदी मां दी गौण कथा, रमन, उसदा परोआर बक्ख रौहने आहला बड्हा भ्राऽ, उसदी मां ते बाद च ब्योहियै आई रलने आहली दीपि (दीपू), दी गौण कथा, डॉ० अविनाश, उसदा पुतर विमल ते रश्मि (रेशू-सूर्ज कनै ब्होने कोला पैहले तक) दी गौण कथा ते दीपि (दीपू) दे परोआर दी गौण कथा। एह सारियां गौण कथां प्रधान कथा दियां गै सहायक बनियै उसी जानदार ते कलात्मक बनाइयै अग्गै बधने च मददगार बनादियां न। इंदे चा पैहलियां त्रै ते उंदे चा बी रमन ते दीपू कनै सरबंधत गौण कथा इन्नी सशक्त ऐ जे ओह अग्गै चलियै उपन्यास दे किश काफी हिस्से च प्रधान कथा उप्पर इयां हाबी होई जंदी ऐ ते इयां से ईं होंदा ऐ जे इयै प्रधान कथा ऐ।

इस उपन्यास च प्रधान कथा ते गौण कथें दे पातरें दी भिन्न-भिन्न किस्में दी मानसकता ते समें-समें पर उंदी उभरदी संवेदना दा चित्तरण उपन्यासकार ने बडी बरीकी कनै किते दा ऐ जिस कनै एह उपन्यास कुसै बी भारती भाशा दे चंगे ते स्तरी उपन्यासें दी श्रेणी च खडोने दा दम भरी सकदा ऐ। कुतै-कुतै बाक्यें दी बनौट ते भाशा दियां अशुद्धियां भाएं अक्खरदियां न पर इनें गी पूफ शोधक दी लापरवाही आखियै नकारेआ जाई सकदा ऐ।

भाएं इस उपन्यास च अस नारी ते पुरश दौनीं दे चरितरें दे भिन्न-भिन्न रूप दिक्खने आं पर उनें स'ब्बनें अपने-अपने किरदार बडी सूझ-बूझ ते कुशलता कनै नभाए दे न। उंदे च

संघर्षशीलता, सैन्हशीलता, धार्मकता, त्यागभावना, हमदर्दी, उपकार भावना, ते संयमित रोमांस बगैरा सब किश ऐ इस्सै लेई ते ओह जीवंत न ते पाठकें गी अपनिये-अपनियें समस्यें कन्नै दौँ-चार करांदे होई अग्गै-पिच्छे चलदे-फिरदे से ई होंदे न पर पही बी अपने आदर्श त्याग ते प्रेरणा भरोचे संघर्षशील किरदार दी बजह कन्नै लीलो जेहड़ी मसाल कायम करदी ऐ उस कन्नै ओह मातरेआं नां गी सदियें थमां लगो दे सारे लांछन ते कलंक म्हेशां लेई धोई ओड़दी ऐ। बेशक्क कन्नो-कन्न असेंगी इस्सै उपन्यास दी गौण कथा दी नारी पातर दीपी द्वारा अपने होने आहले पति रमन गी अपनी आप बीती सुनांदे मौकै अपनी मातरेआं दे कूर व्याहार दा द्विणत रूप बी दसदी ऐ पर मातरेआं लीलो अग्गै दीपी दी ओह मातरेआं बड़ी गै बौनी ते घटिया औरत लभदी ऐ।

असल च लीलो अपने मातरेआं आहले रूप गी सच्चा सुच्चा ते निश्कलंक बनाने आस्तै केह-केह नेई करदी ? सब बचारने जोग ऐ। ओह रमेश कन्नै व्योहियै औंदे सार गै परिस्थितियें कन्नै टकराइयै संघर्ष करने दा प्रण पाई लैंदी ऐ। इक पासै गरीबी ते दूऐ पासै दिनभर रेहड़ी लाइयै चार-पैसे कमाइयै बी शराबै दे मूँह बरबाद करने आहला ते शराब पीयै घर औने सार गै कुसै निक्की ई गल्ला दा बी ब्हाना बनाइयै उस्सी बेथ खै डंगा कन्नै मारने आहला उसदा पति रमेश जिस कन्नै ओह भारती परम्परा दे अनुसार दिन कढदी चलदी ऐ ते दूऐ पासै ओह अपनी साकनी दे पुतर सूर्ज गी सबकी माऊ दा अनसम्भ ममता भरोचा घ्यार दिंदी, उस्सी फ़ाइ लखाइयै बडु बनाने दी तांहग पालदी, हर किस्म दी कुबानी देने आस्तै त्यार होई जंदी ऐ। इन्नै तक जे ओह सूर्ज दे प्रति अपनी ममता गी बंडोने कोला बचाने आस्तै अपना चंगा पले दा गर्भ बी गराने कोला गुरेज नेई करदी। असल च ओह अपने आप गी सूरज दी मातरेआं नेई बल्के मां समझदी ऐ। ओहदा फिकर करना बी मनासब हा की जे ओह माऽ ही। लोक भाएं उसी मातरेआं आक्खन। ओह सूर्ज गी बडु बनाने दे ख्वाब दिन-रात दिखदी रोँहदी ऐ ते उस लेई माता बैश्नो अग्गै रोज प्रार्थना करदी रोँहदी ऐ। खीर उसदी भक्ति ते त्याग ते उसदी प्रेरणा कन्नै चलने आहले सूर्ज दी मैहनत अपना रंग दसदी ऐ। सूर्ज चंगे नंबर लेइयै दसमीं पास करी लैंदा ऐ। उसलै बावजूद अपने पति रमेश द्वारा नांह-नुक्कर करने दे ओह उस्सी अग्गै फ़ाने आस्तै द्विं निश्चा करी लैंदी ऐ। जिसलै रमेश उसदे समझाने ते खशामदें दे बावजूद अपनी दिनें दी कमाई चा शराब पीयै धक्के-धोड़े घर पुज्जियै मूँह फेरियै लेटी जंदा ऐ ते लीलो द्वारा सूर्ज दे दाखले आस्तै फीस मंगने पर उसदी पिटाई करन लगदा ऐ तां सूर्ज उसदा हत्थ पकड़ियै थ 'म्मी लैंदा ऐ। एह दिकिखयै ओह त्रिप्पनियै रोंदी ऐ ते सूर्ज गी गै डांटदे होई इक आदर्श भारती नारी दा उदाहरण पेश करदी ऐ। पही ओह हौसला करियै भगवान् ते माता बैश्नो अग्गै प्रार्थना करदी ऐ। सूर्ज गी फ़ाने दी अपनी तांहग पूरी करने आस्तै उसदी फीसा दा कोई प्रबन्ध करी देने आस्तै बार-बार अपनी झोली अडदी ऐ।

खीर जिसलै उसदी स्हेलड़ी सरला दा भ्राऽ रमन चानचक उंदे घर पुज्जियै गल्लै-कत्थें व एह समझी लैंदा ऐ जे फीसा दी रकमा दा प्रबन्ध नेई होने करी सूर्ज दा जाहरमी च दाखला होई होई सकारदा ऐ तां ओह झट्ट पंज सौ रपेऽ अपने बोज्ज्ञोआ कदिं यै सूर्ज दे हत्थ फगड़ाइयै उस्सी दाखला लैने आस्तै स्कूल भेजदा ऐ। एह चमत्कार दिकिखयै लीलो माता बैश्नो दा सौ-सौ नवाद करदी ऐ। इन्ना गै नेई जिसलै किश दिनें परेंत्त सूर्ज गी डॉ० अविनाश दे पुतर विमल 2/शीराजा : फरवरी-मार्च 2004

ਗੀ ਫ਼ਾਨੇ ਆਸਤੈ ਪੈਹਲੇਂ ਸੌ ਰਪੇਡ ਮ੍ਹੀਨੇ ਦੀ ਟਿਊਸ਼ਨ ਬੀ ਲੱਬੀ ਜਂਦੀ ਹੋ ਜੇਹਡੀ ਬਾਦ ਚ ਡੇਢ੍ਹ ਸੌ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੀਲੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਠਕਾਨਾ ਨਿੱ ਰੋਹਦਾ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸ਼ਵਾਰਨੇ ਆਸਤੈ ਉਸਦਿਧੇਂ ਤਾਂਹਾਂ-ਮੇਂਦੇ ਗੀ ਪੂਰਾ ਹੋਨੇ ਆਸਤੈ ਜਿਸਲੈ ਇਥਾਂ ਸਖਾਲ ਹੋਨ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਫੁਲਲੀ ਨੇਈ ਸਮਾਂਦੀ ਤੇ ਏਹ ਸਥ ਭਗਵਾਨੁ ਤੇ ਮਾਤਾ ਬੈਣਨੇ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਹੀ ਜਿਸਲੈ ਸੂਰਜ ਪੈਹਲੈਂ ਜਾਹਰਮੀਂ ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਬਾਹਰਮੀਂ ਦੇ ਇਸਤਿਹਾਨੇਂ ਚੀਬੀ ਅਭਵਲ ਆਇਥੈ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਤੇ ਅਤਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਏ ਹੈ ਹੀ ਕੋ ਰਮੇਸ਼ ਬੀ ਸਿਰ ਉਚਚਾ ਕਰਿਥੈ ਚਲਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਏਂ ਅਪਨੀ ਪੀਨੇ ਦੀ ਆਦਤ ਉਸੈ ਲੈ ਛੋਡਾ ਹੈ। ਜਿਸਲੈ ਉਸੀ ਖੁਗੀ ਬੁਡੀ ਖੂਨੇ ਦੀ ਤੁਲਈ ਔਨੇ ਕਰੀ ਬੇ-ਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤੀ ਚ ਹਸਤਾਲ ਪਯਾਇਥੈ ਉਸਦਾ ਸਤੇ ਦਿਨ ਲਾਜ ਕਰਿਥੈ ਡਾਕਟਰ ਉਸੀ ਮੇਂਦੀਆਂ ਲੇਈ ਸ਼ਰਾਬ ਨੇਈ ਪੀਨੇ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਨ। ਉਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪੱਤੇ ਰਮੇਸ਼ ਚ ਚੰਗ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਜਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਓਹ ਅਪਨੀ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਲੀਲੀ ਦੇ ਹਤਥੈ ਪਰ ਅਨਿੱਚੀ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਤੇ 'ਦਰ ਡੱਡੀ ਅਵਿਨਾਸ਼ ਜੇਹਡਾ ਅਪਨੀ ਧੀ ਰਸ਼ਮ (ਰੇਸ਼ੂ) ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦਿਨ-ਦਿਨ ਬਧਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰਬਨਘ ਬਾਰੈ ਪੇਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਬੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਵਾਕਤ ਕੋਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਬਾਵਜੂਦ ਤੁਂਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਮਨੇ ਚ ਰੇਸ਼ੂ ਦਾ ਤੁਸ ਕਨੈ ਬਾਹੁ ਕਰਨੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਖੀਰ ਬੰਬੀ ਦੇ ਇਕ ਹਸਤਾਲੈ ਚ ਦੀਪਿਤ ਦ੍ਰਾਰਾ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਇਕ ਗੁਰ੍ਦੇ ਦੇ ਕਨੈ ਰੇਸ਼ੂ ਦਾ ਖਰਾਬ ਗੁਰਦਾ ਕਿੱਛਿਥੈ ਨਮਾਂ ਪਾਈ ਦੇਨੇ ਕਨੈ ਤੁਸਦੇ ਠੀਕ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਡੱਡੀ ਅਵਿਨਾਸ਼ ਘਰ ਆਇਥੈ ਉਸਦਾ ਬਾਹੁ ਸੂਰਜ ਕਨੈ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਤਿਜ਼ਾ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਗਰੀਬੇਂ ਦੀ ਸੇਵਾ- ਭਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨੈ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਨੌਕਰੀ ਲੁਆਇਥੈ ਰੇਸ਼ੂ ਦੇ ਕਨੈ ਦੁਰੀ ਜਂਦਾ ਹੈ। ਇਥਾਂ ਲੀਲੀ ਇਕ ਸਚੀ ਮਾਊ ਦਾ ਮਮਤਾ ਭਰੋਚਾ ਫਰਜ ਨਭਾਇਥੈ ਅਪਨੀ ਤਾਂਹਾਂ-ਮੇਂਦੇ ਗੀ ਪੂਰਾ ਕਰਿਥੈ ਆਦਰਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਭਾਨੇ ਚ ਸਫਲ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਨੈ ਗੈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਥਾ ਦਾ ਅਤ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਧਾਂ ਕੇ ਉਪਰ ਆਕਖੇਆ ਹਾ ਜੇ ਰਮਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰੋਆਰ ਕਨੈ ਸਰਬਾਂਧਤ ਗੌਣ ਕਥਾ ਇੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਏ ਜੇ ਓਹ ਉਪਨਾਸ ਦੇ ਕਿਥ ਹਿਸਸੈ ਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਥਾ ਉਪਰ ਪੂਰੀ ਚਾਲਲੀ ਹਾਬੀ ਹੋਇਥੈ ਪਾਠਕੋਂ ਦੀ ਹਮਦਰਿਦਿਆਂ ਅਪਨੇ ਪਾਸੈ ਖਿਚਚਨੇ ਚ ਸਫਲ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਹੈ ਕੀ ਜੇ ਉਸਦੇ ਚ ਰਮਨ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਇੜਾ ਮਰਮਸ਼ੀਂ ਏ ਜੇ ਓਹ ਸਾਫ਼ੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੱਡੇ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਫ਼ਿਆਂ ਹਮਦਰਿਦਿਆਂ ਅਪਨੇ ਪਾਸੈ ਖਿਚਚੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਪਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਉਸਦਾ ਅਪਨੇ ਗੈ ਦੱਪਤਰ ਚਪਰਾਸੀ ਦੇ ਗ੍ਰੇਡ ਚ ਭਰਥੀ ਹੋਈ ਦੀ ਪਰ ਕਮਮ ਟਾਈਪ ਕਲਰਕ ਦਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ ਲਡਕੀ ਦੀਪਾ ਕਨੈ ਧਾਰ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਅਪਨੇ ਗੈ ਸਾਹਬ ਦੀ ਵਧਿਚਾਰੀ ਬਦਨੀਧਤ ਕਨੈ ਜਿਸਲੈ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰਮਨ ਗੀ ਗੈਹਰਾ ਤੇ ਸਦਾ ਲੇਈ ਅਨ ਬਿਸ਼ਰਨਾ ਸਦਮਾ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰੈ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ ਉਸ ਹਾਦਾਸੇ ਦੇ ਕੇਈ ਬੰਬੀ ਦੀ ਬਾਦ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਸੂਰਜ ਕਨੈ ਬੰਬੀ ਦੇ ਇਕ ਹਸਤਾਲ ਚ ਰਸ਼ਮ ਦੇ ਗੁਰ੍ਦੇ ਦੇ ਪੇਰੇਸ਼ਨ ਕੋਲਾ ਪੈਹਲੇਂ ਜਾਈ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਤਥੈ ਅਪਨਾ ਇਕ ਗੁਰਦਾ ਰਸ਼ਮ ਲੇਈ ਦਾਨ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਪੁਜ਼ੀ ਦੀ ਦੀਪਾ (ਦੀਪਿਤ) ਨਾਂ ਆਹਲੀ ਕੁਡੀ ਗੀ ਦਿਕਿਖਿਥੈ ਅਪਨੀ ਸਵਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮਕਾ ਦੀਪਾ ਗੀ ਚੇਤੈ ਕਰਿਥੈ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਪਰ ਬੇਹਾਲ ਤੇ ਪੇਰੇਸ਼ਨ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੰਦ ਦੀਪਾ ਦੇ ਧਾਰ ਦੇ ਨਮੇਂ ਉਸ਼ਸਰਦੇ ਕੂਟੇ ਦੇ ਮਰਡੋਇਥੈ ਭੁੇ- ਭੇਰੇ ਦੇ ਗੁਤਥ ਮੁਡਿਥੈ ਪੱਗਰਨ ਲਗੀ ਪੱਦੇ ਨ ਤੇ ਓਹ ਬਲਲੈ- ਬਲਲੈ ਇਸ ਨਮੀਂ ਤੇ ਅਜਨਕੀ ਦੀਪਾ (ਦੀਪਿਤ, ਜਿਸੀ ਓਹ ਬਾਦ ਚ ਦੀਪੀ ਆਖਿਥੈ ਕੁਆਲਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਂਦਾ ਜਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਫ਼ਹੀ ਤੁੰਦਿਆਂ ਓਹ ਨਜੀਕਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਗ੍ਰੂਪ ਧਾਰ ਚ ਉਸਲੈ ਬਦਲੀ ਜੰਦਿਆਂ ਨ ਜਿਸਲੈ ਦੀਪੀ ਉਸੀ ਅਪਨੇ ਬਚਪਨ ਚ ਗੈ ਮਾਊ ਦੇ ਅਭਾਵ, ਤੇ ਮਾਤਰੇਅਂ ਦੇ ਔਨੇ ਪਰ

उसदियें घूरें-मारें ते सखियें दियां कहानियां ते फही उसदे बच्चे ते फही दीप्ति दे बब्बै दी मौती दे बाद मातरेआं उ 'स्सी कलंकनी ते दुर्भाग्न समझियै इक तरकालैं घरा दा गै कड़ी देने दी दर्दनाक गल्ल सनांदी ऐ। ओह ए बी सनांदी ऐ जे मातरेआं दियें सखियें ते मार-कुटाइयै दे बावजूद उन पढ़ाई जारी रखी ही ते दसमी पास करी लेई ही। ओह अपनी गल्ल जारी रखदी ते आखदी ऐ जे मातरेआं द्वारा घरा दा कड़ी देने दे परेंत ओह भलेआं बे-स्हारा होइयै भगवान् दा नां लैंदी-लैंदी इक शिव जी दे मंदर जाई पुजदी ऐ जिथें उ 'स्सी इक अधकड़ जनेह शिवभक्त पति-पत्नी मिली जंदे न जेहडे उसदी व्यथा-कथा सुनियै तरस खाइयै अपने घर लेइयै अपनी किश चिर पैहलैं मरी गेदी धी आहला लेखा गै अनसम्भ प्यार गै नेई दिंदे न बल्के उसदी मास्टरी दी नौकरी बी लुआई दिंदे न। नौकरी लगग्ने दे बा 'द ओह अपना बक्खरा डेरा लेइयै रौहन लगी पौंदी ऐ ते इक दिन जिसलै खबारा राहें डॉ० अविनाश ने अपनी धी रेशू आस्तै इक गुर्दे लेई अपील किती तां ओह एह पुन कारज समझियै अपना इक गुर्दा दान देने आस्तै उंदे घर आई पुजदी ऐ ते अज्ज ओह इयां करियै इक ज्ञान ते होनहार कुड़ी दा जीवन बचाइयै मता सकून बी मसूस करा करदी ऐ ते अनसम्भ संतोख बी। इना गै नेई गुर्दा देने आस्तै हस्पताल आएदे गै उसदा रमन कनै मलाप होने कनै उसदे दिलै च प्यार दा औंकर बी ढूरी पौंदा ऐ। तां गै ओह आखदी ऐ-“ऊआं बी मेरी जिंदड़ी च बचे दा केह ऐ। थुहाडे मिलने परेंत जीने दी निककी नेही चाह फही जागी ऐ पर कुसै लै मिगी मातरेआं दी गल्ल चेत्ता आई जंदी जे अ 'ऊं कब्हैसती आं तां मेरा मन त्राही जंदा जे मेरे भागें ते सुख है नीं ते कुतै अ 'ऊं कुसै दे दुखै दा कारण निं बनां। हुन मेरे च बर्दाश्त दा मादा बी नीं रेहदा।” पृ० 167

‘ते-‘अ 'ऊं ते बची गै थुआड़ी सुखनें मुजब ते थुहाडे पैरें पिछ्ठे आं। थुहाडे मिलने शा पैहलें ते जीने दी तांहग गै निही रेहदी।’’ पृ० 171

इयां दीपी दी आप बीती कहानी सुनने दे परेंत रमन दे दिलै च उसदे प्रति होर मता गूहा ते सच्चा-सुच्चा प्यार होई जंदा ऐ। जिसलै किश दिनें दे परेंत दीपी दे टांके च पस्स प्रौने करी उ 'स्सी बेहोशी दी हालती च डॉ० अविनाश होर हस्पताल दाखल करोआइयै उसदे चार टांके खुलोहाइयै ते उसदी पस्स साफ करोआइयै फही टांके लुआइयै बे-होशी दी हालती च गै घर लेई औंदे न तां रमन एह खबर सुनियै परेशान होए दा डाक्टर दे घर जाइयै दीपू दा हाल-चाल बी पुछदा ऐ, अपने भागें गी बी कोसदा ऐ ते भगवान् अगें उसदी राजी-खुशी आस्तै प्रार्थना बी करदा ऐ। फही अति भावुक होइयै दीपी गी स्हारा गै नेई दिंदा बल्के उस कनै उससै हालती च व्याह करने दा फैसला बी करियै अपनी माऊ, लीलो ते डॉ० अविनाश बगैरा स 'बनीं गी चर्ज-चकत करी दिंदा ऐ। जिसलै डॉ० अनिनाश उ 'स्सी पुछदा ऐ जे तुमें ई पता ऐ जे तुस केह आखा करदे ओ ? एह ते मरारदी ऐ।’ तां ओह जबाब दिंदा ऐ-‘जी, मीं पता ऐ जे इन बचना हुंदा तां मीं व्याह दी केह तौल ही। सारी उमर इन दुख गै दिक्खे न। पैहले मां मरी गेई ते फही बब्ब। धी१ होइयै बी इन सारें दे मरनें अपूं किते। मातरेआं दे जुल्में न्हाड़ी कुंगली आसें पर अनसम्भे छाल्ले पाए।’’ पृ० 176

ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਦੀਪੀ ਕਨੈ ਬਾਹ ਕਰਨੇ ਦਾ ਅਪਨਾ ਫੈਸਲਾ ਘਰ ਆਇਥੈ ਅਪਨੀ ਮਾਝ ਗੀ ਸਨਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਰਹਾਨ ਪੇਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਇਥੈ ਆਖਦੀ ਏ—‘ਮੇਰੇ ਗਿਤੈ ਟੂਂ ਨੂੰ ਬੀ ਆਨਨ ਲਗਾ ਏਂ ਤਾਂ ਤੁੰਬੀ ਕਿਡੈ ਪਾਇਥੈ ਜੇਹਡੀ ਨਾਂ ਬਡੂਲੈ ਤਉਠੈ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਬੰਦੀ ਸਕਦੀ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਸੀਸ ਲੋਈ ਸਕਦੀ ਏ। ਨਾਂ ਗੈ ਘਰੈ ਚ ਪੱਜੇਬੋਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਜਗਾਈ ਸਕਦੀ ਏ। ਪਰੋਅਰੈ ਚ ਬਾਦਧਾ ਹੋਨੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸ਼ਾ ਪੈਹਲੇਂ ਗੈ ਸੋਗੀ ਬੋਲ ਸੁਨਚਨ ਲਗੀ ਪੌਨੇ ਨ। ਮੇਰੀ ਨੁਹਾਡੀ ਬਾਕਫੀ ਹੋਨੇ ਸ਼ਾ ਪੈਹਲੇਂ ਗੈ ਤੁਨ ਖਿੰਡੀ ਜਾਨਾ ਏ। ਬਾਹ ਦੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਕਨੈਂ ਗੈ ਕਰਮ-ਕਿਰੇਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬੀ ਆਨਨ ਪੌਨਾ ਏ। ਸਗਨ ਮੁਕਕੇ ਦੇ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਜੇ ਧਰੈਡੀ ਟਾਂਗਨੀ ਪੈਈ ਜਾਨੀ ਏ।’ ਪ੃ਂ 177 ਅਪਨੀ ਮਾਝ ਦਾ ਇਧਾਂ ਨਰਾਸਾ ਤੇ ਬੇਦਦਨ ਭਰੋਚਾ ਜਵਾਬ ਸੁਨਿਥੈ ਰਮਨ ਅਪਨਾ ਦਿਲ ਪਕਾ ਕਰਿਥੈ ਆਖਦਾ ਏ—“ਮਾਂ, ਤੁਸ ਏਹ ਕੀ ਨੀ ਸੋਚਿਦਿਆਂ ਜੇ ਸਾਰੀ ਬੇਰੇਸਾ ਬਾਹ ਨੇਈ ਕਰਨੇ ਸ਼ਾ ਏਹ ਬਾਹ ਕਰਨਾ ਖਹਾ ਏ। ਨੂੰਹ ਨੇਈ ਤਾਂ ਹਾਰ ਟਾਂਗੋਈ ਦੀ ਨੂੰਹੈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤੇ ਹੋਗ। ਸੋਚਵੀ ਲੈਓ ਜੇ ਥੁਹਾਡੀ ਨੂੰਹ ਬੀ ਬ੍ਹਾਂਦੇ ਗੈ ਬਕਖ ਹੋਈ ਗੇਈ ਏ। ਇਸ ਕਰੀ ਨਾਂ ਗੈ ਕੋਯਲ ਦੀ ਕੂਕ ਸੁਨਚੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਪੱਜੇਬੋਂ ਦੀ ਛੁਨ ਛੁਨ। ਜਾਂ ਫ਼ੀ ਮਿਥੀ ਲੈਂਧੀ ਜੇ ਲਾਡੀ ਆਂਦੇ ਗੈ ਨੇਈ ਰੇਹੀ ਤਾਂ ਗੈ ਧਰੈਡੀ ਬੀ ਟਾਂਗਨੀ ਪੈਈ ਤੇ ਤਸਵੀਰੈ 'ਰ ਹਾਰ ਬੀ” ਪ੃ਂ 177

ਖੀਰ ਜਿਸਲੈ ਰਮਨ ਦੀ ਅਡੀ ਤੇ ਜਿਦ ਦਿਕਿਖਥੈ ਤਸਦੀ ਮਾਂ ਤੁਸਸੀ ਦੀਪੀ ਕਨੈ ਬਾਹ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਈ ਦਿੰਦੀ ਏ ਤਾਂ ਤਸਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਠਕਾਨਾ ਨਿੰ ਰੌਂਹਦਾ। ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਦੀਪੀ ਗੀ ਬਿੰਦ ਹੋਸ਼ ਔਨੇ ਪਰ ਤੁਸਸੀ ਰਮਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਸਾਫ-ਸਾਫ ਇੰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਤੇ ਆਖਦੀ ਏ—‘ਜਦੁਏਂ ਤਗਰ ਅ 'ਕੇ ਭਲੇਆਂ ਠੀਕ ਨੀਂ ਹੁੰਦੀ ਏਹ ਬਾਹ ਕਿਧਾਂ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਠੀਕ ਏ ਸਫੇਂ ਮਨ ਮਿਲੀ ਗੇਦੇ ਨ, ਅਸ ਇਕ-ਦੂਏ ਗੀ ਚਾਹਨੇ ਆਂ ਪਰ ਇਨੀ ਬੀ ਕੇਹ ਤੌਲ ਏ ? ਪ੃ਂ 179

ਜਿਸਲੈ ਰਮਨ ਬਡਾ ਗੈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਦੀਪੀ ਬਾਹ ਆਸਤੈ ਮਨੀ ਜਂਦੀ ਏ। ਤਸਦੇ ਬਾ 'ਦ ਬਾਹ ਦਿਧਾਂ ਤਾਧਿਆਂ ਡੱਠ ਅਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਤੇ ਰਮਨ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਨਦਿਆਂ ਨ। ਲੀਲੀ ਤੇ ਰਮਨ ਦੀ ਮਾ ਦੋਏ ਰਲਿਥੈ ਬਗਸੂਹੀ ਬਗੈਰਾ ਤਾਧਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਸਾਂਤੀ ਆਹਲੇ ਦਿਨ ਪਂਤੈ ਦੇ ਔਨੇ ਦੇ ਕਨੈਂ ਗੈ ਸਾਂਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਂਦੀ ਏ। ਬਬੜੂ ਬੀ ਪਕਦੇ ਨ ਤੇ ਛ੍ਹੂਰ ਬੀ। ਗੀਤ ਬੀ ਗੱਂਦੇ ਨ ਤੇ ਪਤਾਸੇ ਬੀ ਬੱਡੋਂਦੇ ਨ, ਪਰ ਲੀਲੀ ਤੇ ਰਮਨ ਦੀ ਮਾਝ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਸਾਰਿਥੇ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਦੀਪੀ ਦਾ ਖਾਲ ਆਂਦੇ ਗੈ ਮੌਤੀ ਦੇ ਢਰ ਤੇ ਤ੍ਰਾਹ ਕਨੈ ਕਾਹਲੀ ਜਨ ਪੌਨੇ ਕਨੈ ਤੁੰਦੇ ਦਿਲ ਕੰਬੀ ਪੱਂਦੇ ਨ।

ਜਾਨੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪਰ ਰਮਨ, ਕੁਲਲ ਅਦਠ ਜਨੇ ਲੇਇਥੈ ਡੱਠ ਅਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਜਾਈ ਪੁਜਦਾ ਏ। ਤਥੇਂ ਡੱਠ ਹੁੰਦਾ ਆਹਲੀਸ਼ਾਨ ਇੰਤਜਾਮ ਦਿਕਿਖਥੈ ਸਬ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਰਹਾਨ ਹੋਈ ਜਂਦੇ ਨ। ਖਾਨੇ-ਪੀਨੇ ਦੇ ਬਧਿਆ ਪ੍ਰਬਨਥ ਤੇ ਪੁਲਸਾ ਦੇ ਬੈਂਡ ਬੱਡ ਕੱਝਨੇ ਕਨੈ ਬਾਹ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਕੇਈ ਗੁਣ ਬਧੀ ਜਂਦੀ ਏ। ਸਾਰੇ ਜਨੇਹਾਰ ਤੇ ਰਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਕਨੈ ਝੂਮੀ ਪੱਂਦੇ ਨ। ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਲਗਨ ਕੇਵੀਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੀਪੀ ਗੀ ਖਟਟਾ 'ਰ ਪਾਇਥੈ ਆਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁਆਸ ਤੇ ਨਿਸ਼ੋਜਾਨ ਹੋਈ ਜਂਦੇ ਨ। ਇਤਥੇਂ ਤੁਪਨਾਸਕਾਰ ਦੀ ਏਹ ਕਥਨੀ ਕਾਬਲੇ ਗੈਰ ਏ—‘ਦੀਪੀ ਗੀ ਖਵਟੈ 'ਰ ਪਾਇਥੈ ਕੇਵੀਂ ਚ ਆਂਦਾ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦਾ ਬਾਹ ਦਿਕਿਖਥੈ ਲੋਕੋਂ ਚ ਫੁਸ-ਫੁਸ ਹੋਨ ਲਗੀ ਪੈਈ ਹੀ। ਰਮਨ ਗੀ ਇਸ ਬਾਹ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਈ ਬਸੋਸ ਹਾ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਕੋਈ ਸ਼ਾਮਿਦਗੀ।

ਫ਼ੀ ਜਿਸਲੈ ਬਾਹਰਲੀ ਕੇਵੀਂ ਮੌਕੇ ਰਮਨ ਲੇਟੀ ਦੀ ਦੀਪੀ ਦੇ ਚੀਰੇ ਦੇ ਬਸ਼ਕਾਰ ਅਪਨੀ ਢੂਢੀ ਕਨੈ ਸੁਹਾਗ ਸੰਦੂਰ ਪਾਂਦਾ ਏ। ਤਾਂ ਦੀਪੀ ਦਿਧਿਆਂ ਅਕਿਖਿਆਂ ਚਾ ਟਪ-ਟਪ ਅਤਥਰੁਂ ਚਲੀ ਪੱਂਦੇ ਨ। ਫ਼ੀ ਦੀਪੀ ਦੀ ਖਟ੍ਟ ਚੁਕਿਖਿਆਂ ਗੈ ਚਾਰ ਫੇਰੇ ਬੀ ਕਰੋਆਏ ਜਂਦੇ ਨ। ਫੁਲਿਲਿਆਂ ਬੀ ਬਾਹਿਧਾਂ ਜਨਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਕੌਲਿਧਾਂ ਪਕਡਾਇਆਂ

जंदियां न। ते इयां रमन ते दीपी व्याह बंधन च बज्जरै खसम-त्रीमत बनी जंदे न।

अपनी कलात्मक तर्जेव्यानी कन्ने उपन्यासकार अगै चलियै साढ़ी उत्सुकता ते मने दी खलबली गी होर मता तेज करदा आखदा ऐ—“डोली दे थाहर दीपी दी खट्ट रमन दे दरोआजै तोआरी। तां रमन दी माऊ दे दब'क्क होइया पर लाडी दा सगनें कन्नें सुआगत ते करना गै हा। नुहाडी नूह पैहले पुज्ज इस रूपै च घर औग मां ने कदें निहा सोच्चे दा। फही बी मन पक्का करियै उन्न शीशी लेइयै दुआठनी पर तेल चोया ते सगन पूरे करियै दीपी गी अंदर लेई आए। दीपी दी खट्ट सिद्धी रमन दे कमरे च लेई गे।

सुहागरातीं बी रमन दीपी गी प्यार घट्ट ते नुहाड़े गितै सुक्खनां गै मतियां करदा रेहा। अज्ज इनें कुसै शा बी झक्कने दी लोड़ निही। अज्ज ओह इक-मिक्क हे। दीपी दियां तांहगां बी जुआन हियां ते हिरख बी ठाठां मारादा हा पर ओह मजबूर ही ते नुहाडी मजबूरी रमन जानदा हा।”

पृ० 184

खीर रमन दियां प्रार्थनां भगवान् ने सुनियां ते दीपी बल्लैं-बल्लैं ठीक होंदी गेई। जेहडे उसदी मौती दियां घडियां गिनदे हे रहान ते चर्ज-चकत होई जंदे न। इक दिन जिसलै ओह चौके च जाइयै रमन आस्तै चाही दा कप्प बी बनाई आनदी ऐ तां उसदी ते उसदी माऊ दी खुशी दा ठकाना निं रोहदा। ओह भगवान् ते माता बैश्नो दा लक्ख शुकर करदे होई उ 'स्सी धाट्टियै गलै ने लाइयै प्यार करदा ऐ। दीपी गी इक गल्ला दा पूरा-पूरा ऐहसास होंदा ऐ जे ओह रमन दियें सुक्खनें ते प्रार्थनें दे कारण गै बची सकी ऐ। इस लेई ओह उ 'स्सी पति गै नेई बल्के इक देवता बी समझन लगी पाँदी ऐ।

इस बचार बटांदरे दे परेंत अस इस नतीजे पर पुज्जने आं जे एह गौण कथा मुक्ख कथा दी सहायक होंदी होई ब्री पाठकें दे मनै र दूङ्हगा ते चिरस्थायी प्रभाव छोड़दी ऐ।

उपर कित्ते दे संक्षिप्त जनेह सर्वेखन दे परेंत अस नझक्क आक्खी सकने आं जे इस उपन्यास दे सारे पात्तर बड़े जींदे-जागदे ते चलदे-फिरदे न। उंदे च गुण बी हैन ते कमजोरियां बी पर सब थमां बड़ी गल्ल एह जे उंदे च अपनियें कमजोरियें थमां उपर उट्ठने दी सकत बी ऐ। ओह नेकां कश्ट ते दुख-कसाले झल्लियै बी संघर्ष करदे आगैं बधने दी कोशश करदे न। उंदे चा सिर्फ दीपि दी मातरेआं गै इक अपवाद लभदी ऐ जेहडी अपने च कोई सधार नेई औन दिंदी। अस उंदे च सैहन शीलता बी दिक्खनेआं ते मानवी हमदर्दी बी, भाई चारा बी ते पक्की दोस्ती-मित्तरी नभाने दे गुण बी। इस कोला उपन्यासकार दा अपने समाज दे प्रति आशावादी द्रिश्टिकोण स्पश्ट होई जंदा ऐ।

इस उपन्यास दी भाशा च देहाती (Colloquial) ते आंचलक शब्दें, मुहावरें ते कहावतें दी भरमार होंदे होई बी कथा प्रवाह ते भाशा दी रवानगी ते खूबसूरती च नां कोई फर्क आँदा ऐ ते नां गै भद्दापन।
